

Coolia 24(4), oktober 1981.

EEN VERHAAL OVER CORTINARIUS TABULARIS

J. GEESINK, *Molenstraat 27, 6914 AC Herwen*

SUMMARY

The taxonomy of *Cortinarius tabularis*, *C. decoloratus*, *C. rugosus* and *C. viscidulus* is discussed.

16 september 1970 vond ik tijdens de werkweek in Gerolstein drie jonge exemplaren van paddestoelen onder sparretjes (*Picea*) en beuken (*Fagus*) thuis horend in het geslacht *Cortinarius*. Het was regenweer.

De hoeden van de twee grootsten waren 3-4 cm in doorsnede, zeer slijmerig, bleekgeel van kleur met iets grijs erdoor, met de rand nog ingerold. In die rand waren duidelijk velumvlokken aanwezig. Stelen 70-90 x 7-9 mm, wit met violetzweem, top lila, basis iets verdikt maar niet knollig. Op de stelen waren duidelijk gelige velumresten aanwezig en ze waren enigszins slijmerig (fig. 1a). De lamellen waren in jonge staat violet en bij de oudere lichtbruin, dicht opeen en bochtig aangehecht. Het vlees reageerde niet met KOH. Geur en smaak onbetekenend.

De sporen waren subglobuleus, voor *Cortinarius* vrij grof geornamenteerd; de wratten vormden vaak ribben, 8-9 x 7-7,5 μm (fig. 16).

Aanvankelijk dacht ik met een *Myxarium* te doen te hebben, wat dan tot *Cortinarius salor* Fr. leidt. Maar daarvan is de hoed, vooral in jonge staat, blauw-violet. De lichte slijmerigheid van de stelen is te verklaren door het zeer vochtige weer. Wegens de bijna ronde sporen diende nu bij de *Anomali* gezocht te worden.

Met Moser 1967 en 1953 komt er *Cortinarius tabularis* (Bull. ex Fr.) Fr. uit waarbij *Cortinarius decoloratus* (Fr. ex Fr.) Fr. in de gaten moet worden gehouden omdat deze, indien jong, lamellen heeft, die "graubraun, bisw. mit schwach lila Reflex" zijn. *Cort. tabularis* moet evenwel zonder meer de voorkeur krijgen omdat Moser ook velumvlokken in het slijm van de hoed vermeldt (1967: 313).

Michaël Hennig (1967: 253) geeft een afbeelding van *C. tabularis*, compleet met de velumvlokken, die prachtig overeenstemt met mijn vondst. De beschrijving is ook overeenkomend.

Ik zal nu in chronologische volgorde verslag uitbrengen van hetgeen ik in mijn boekerij over *C. tabularis* en *C. decoloratus* kon opsporen.

In de gebundelde werken van Quélet (1872: 166) wordt alleen *C. decoloratus* behandeld zonder opgave van sporematen. De hoeden van zijn *C. decoloratus* zijn

glad; hij gebruikt het woord slijmerig niet. De oude exemplaren zijn "ridé", wat rimpelig betekent.

Toevallig bezit ik een oud populair boekje uit 1877 van ene Otto Wünsche, "Die Pilze", dat verrassenderwijs hier en daar geciteerd wordt. Zijn *C. tabularis* heeft de lamellen jong wittig en er wordt niets over slijmerigheid vermeld; zijn *C. decoloratus* heeft de lamelletjes aanvankelijk wittig of blauwig en de hoed is droog (Wünsche, 1877 : 126 en 132).

Bataille's *C. tabularis* heeft geen slijmerige hoed en wel wittig-violette plaatjes maar zijn *C. decoloratus* bezit blauwige lamellen en ook weer geen slijmerige hoed. Hij geeft geen sporematen op.

Ook Ricken (1920) gebruikt in zijn Vademecum het woord slijmerig niet bij de beschrijving van *C. tabularis* maar de jonge lamellen zijn wel blauw-wittig. *Phlegmacium decoloratus* heeft bleek-blauwe lamellen, over de steel wordt niets gezegd en de hoed is slijmerig.

In de Flora is alles nogal vaag. *C. tabularis* ss. Lange heeft daar bijna witte lamellen en de steeltop is niet duidelijk violet, met een verwijzing naar afbeelding 94B van Lange. De *C. decoloratus* van Kühner & Romagnesi heeft een iets slijmerige hoed maar is snel droog terwijl zij niet over violette kleurtjes reppen. Zij verwijzen naar afbeelding 86D, die ook in de Lange (1964: 166-167) staat. Dit alles komt niet overeen met wat Moser in 1967 erover schreef maar K. & R. bespraken ook de soorten volgens Lange moet de lezer bedenken.

Singer (1962: 614) deelt *C. tabularis* Fr. in bij de *Anomali* wegens blauwige lamellen en *C. decoloratus* Fr. bij *Stirps Decoloratus* wegens "Lamellae argillaceus".

Bertaux (1966: 72) heeft er zijn vingers niet aan gebrand. Slechts "Lames blanches au début" zonder andere bijzonderheden voor zijn *C. tabularis*.

Dit is het, wat ik op mijn boekenplank kon vinden over deze twee soorten. Mijn konklusie uit het voorgaande luidde toen, dat slechts twee auteurs een beschrijving leverden, die overeen kwam met de vondst uit 1970, te weten Moser 1953 en 1967 en Hennig 1967. De auteurs van meestal vroegere datum moeten andere soorten behandeld hebben, die geen zeer slijmerige hoeden hadden en niet zo duidelijk violette jonge lamellen en daarbij nog een andere kleur van de hoed. Ik heb de paddestoel *Cortinarius tabularis* ss. Moser genoemd en zo opgeborgen, tevreden, maar nieuwsgierig naar die paddestoel, die de vroegere schrijvers bedoeld moeten hebben. Een mycoloog moet geduld hebben, wel tien jaar zoals zal blijken.

Ondertussen, op 1 oktober 1972, trof ik in het bosgebied "Berkenheuvel" bij Diever (Dr.) langs een schelpenpad in gras onder berk (*Betula*) een voor mij onbekende *Cortinarius* aan met de volgende kenmerken: Hoed 35-65 mm in

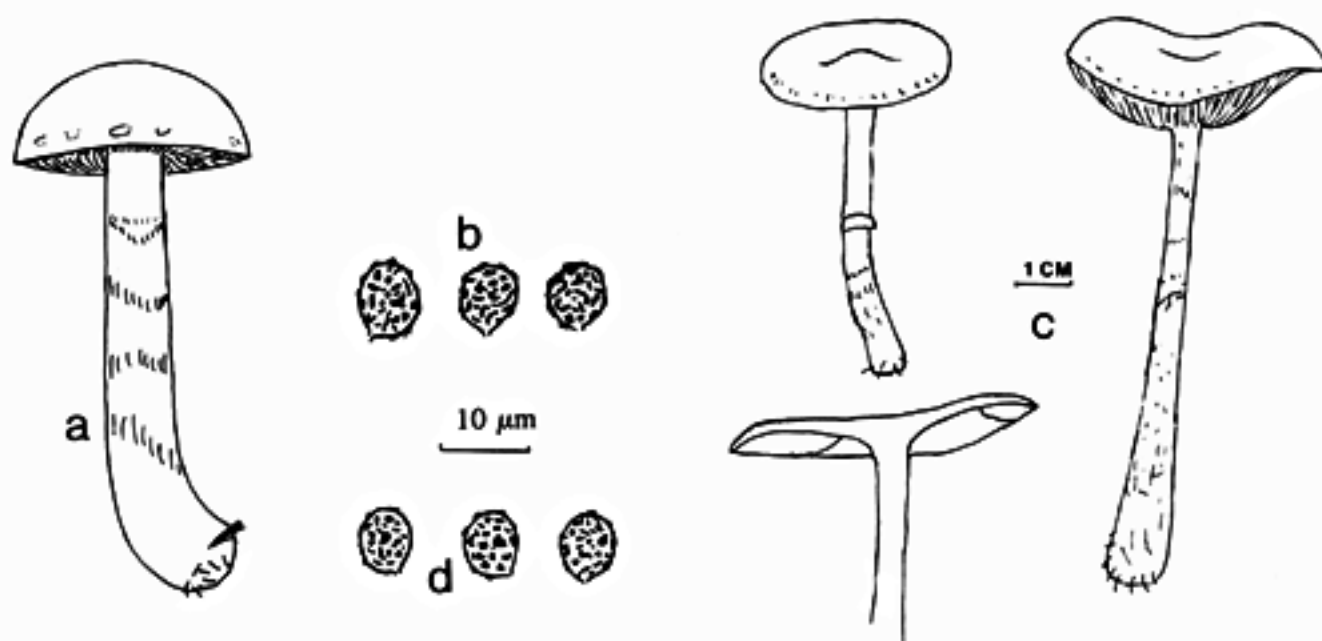

Fig. 1 *Cortinarius* sp. a-b specimen 16 sept. 1970, c-d specimen 1 okt. 1972.

doorsnede, van halfbolrond konveks wordend, dan iets ingedrukt en vervolgens vlak wordend en naar de rand dun, mat, droog, aan de rand spaarzaam met witte velumvlokjes bedekt. Het opvallende was, dat de hoed geheel éénkleurig was. Meestal is een paddestoelehoed in het centrum anders van kleur dan aan de rand, meestal iets donkerder, bij hygrofane soorten bij droog worden juist lichter; de rand kan gestreept zijn; kortom vele mogelijkheden. Welnu, deze paddestoelen waren geheel egaal of effen lichtbruin, met een vleugje rood erdoor. Vlees wit, reageerde niet met KOH. Steel 50-90 x 5-7 mm, slank, gevuld, geen knol, lichtbeige, duidelijk met witte velumgordels, één eksemplaar zelfs met een hangende ring. Geen violet aan de top. Lamellen in jong stadium beige, ouder bruin, dicht opeen. Bochtig maar ook recht aangehecht, gezaagd. Geur en smaak ongeveer naar radijs. Sporen subglobeus, 8-9,5 x 6-7 µm (fig. 1 c en d).

Met al de literatuur, die ik bij *C. tabularis* heb gebruikt, heb ik deze vondst niet bevredigend kunnen determineren. Na lang wikken en wegen heb ik hem onder de naam *Cortinarius rugosus* R. Henry opgeborgen, maar met een vraagteken, daar mijn soort niet rimpelig was, al was hij nog niet oud (K. & R.: 283). Deze auteurs plaatsten er een noot bij, Noot 12, en daar lezen wij, dat de *C. tabularis* in de zin van Fries hier gezocht zou kunnen worden, omdat het hier om een soort gaat die geheel verstoken is van de kleuren blauw of violet en waarvan de steel nu eens vlokkig-schubbig is, dan weer kaal met een roodbruin-kleikleurige hoed. Dat leek mij aanvechtbaar, want ik had toen nog een heel ander beeld, n.l. dat van de afbeelding in Michaël-Hennig. Er ging dus bij mij geen alarmschel rinkelen.

Zes rustige jaren, deze zaak betreffende, verliepen. Ondertussen vond ik op 12 oktober 1974 in Robbenoord weer een *C. tabularis*, die overeenkwam met die uit 1970 op de velumvlokken in het slijm na, maar die zullen door de zware regenval weggespoeld zijn.

Ik bleef onderwijl berusten in het vraagteken achter *C. rugosus* tot 3 oktober 1978.

Op die Leidse feestdag trof ik in het Bois du Roi Albert tijdens de werkweek van de Nederlandse Mycologische Vereniging mijn oude bekende *Cortinarius rugosus* ? weer aan op een open stukje terrein onder berk. Geen enkele twijfel. Ik herkende hem meteen. Wederom die opvallende éénkleurige hoed, vlak, lichtroodbruin (Ségui 192, 193 en 201), dun uitlopend. Alleen geen witte velumresten op de stelen, maar ze waren al iets ouder dan mijn eerste vondst. Wel steriele randcellen aanwezig op de lamellen. Wel of geen randcellen komt bij *Cortinarius* binnen een soort vaak voor en moet daarom niet als een bruikbaar kenmerk beschouwd worden. KOH negatief. Sporen subglobuleus, 7,5-9 x 6,5-7,5 µm. Iemand van het gezelschap riep, terwijl ik de kollektie in een doosje deed, opgewekt, dat dat *C. decoloratus* was. De lezer zal begrijpen, dat ik daarvan wel wat in de war was. Het geheel ging mijn herbarium toch in onder de naam *Cortinarius rugosus* ?

Tijdens de laatste exkursie in Gerolstein in 1980 vond ik onder sparren weer *C. tabularis* ss. Moser. De heer T. Kuyper noemde hem echter *C. viscidulus* Moser. Een naam van Moser in zijn nieuwe boek uit 1978, lichtte hij toe. Nu rinkelden de schellen wel, want er was blijkbaar beweging in de zaak gekomen.

Er was nu werk aan de winkel. Ik moest in de eerste plaats de beschrijvingen van Fries van *C. decoloratus* en *C. tabularis* te pakken zien te krijgen en in de tweede plaats de originele tekst van Henry over *C. rugosus*. De familie Tjallingii, niet zo ver bij mij uit de buurt wonend, bleek literatuur van Fries te bezitten. Daarenboven beschikken zij nog over de Flora Agaricina Danica van Lange (1938), "Die Blätterpilze" van Ricken (1915) en het bekende werk van Rea (1922).

C. tabularis van Ricken bleek een hoed te hebben, bedekt met "wässerigen Flüssigkeit" met aan de rand witte vlokken, lamellen zeer vluchtig blauw-wittig, sporen niet bekend (1915: 157). *C. decoloratus* had een "tonblasze" hoed, die slijmerig, maar snel droog en vlokkig was en de lamellen waren jong wittig of blauw. Het leverde geen nieuwe feiten op. En helaas geen afbeeldingen. Ook Rea gaf het zo langzamerhand gebruikelijke beeld met de verwarring nog groter makende sporen, die hij "pip-shaped" noemde. Vergeefse moeite.

Lange kon ook geen duidelijkheid verschaffen. Zijn *C. decoloratus* heeft een kleikleurige hoed, slijmerig maar spoedig droog. Lamellen "clay-whitish, edge eroded". Sporen subglobuleus, 7-8 x 5-6 µm. *C. tabularis* heeft een hoed, die

"whitish-clay" is. De afbeelding (94B) lijkt op *C. viscidulus*. Lamellen zonder een spoor van blauw, sporen ovaat, $7,5-10 \times 6 \mu\text{m}$. Hij noemde beide soorten "intimately related". Geen opheldering.

Nu pas werd het tijd om de originele tekst van Fries er op na te slaan.

De *C. tabularis* van Fries (1863: 58-59) bleek in jonge staat witachtige, dan kleikleurige ("albido argillaceo") lamellen te hebben met een nu eens vlokkige dan weer gladde steel en met een hoed, die van bolvormig-vlak met een brede bult tenslotte zeer vlak wordt, eerst kleikleurig of donkerbruin-kleikleurig, dan verblekend ("ex argillaceo l. fuscescente-argillaceo pallescens"), eerst bekleed met zeer dunne witte vlokken, dicht bij de rand zijdeachtig, daarna geheel en al kaal. Soms is de hoed enigszins hol en bevat water, dan worden de vlokken losgeweekt en in een gordel aan de rand bijeengedreven. In 1874 vatte Fries een en ander in zijn *Hymenocetes Europaei* (366-367) samen, waarvan het belangrijkste is: Hoed vlezig, gelijk van dikte, spoedig vlak wordend, eerst vlokkig, dan kaal, donkerbruin-kleikleurig, verblekend. Steel aangedrukt vezelig-schubbig of kaal. Plaatjes eerst witachtig, dan kleikleurig. Dit bekomentariserend schrijft hij, dat *C. tabularis* groter, bleker en kaler is dan *C. anomalus* en dat de plaatjes eerst wit- of voorbijgaand blauw-witachtig zijn. Tevens noemt hij weer de vlokjes op de hoed, die bij uitgedroogde exemplaren aan de rand te zien zijn.

Fries heeft dus, zoals de lezer ook opgemerkt zal hebben, nooit beweerd, dat zijn *C. tabularis* een slijmerige hoed heeft en daarnaast duidelijk violette jonge lamellen. Bovendien is de kleur van de hoed niet bleek-gelig maar kleikleurig, waar, nogmaals, lichtroodbruin mee bedoeld wordt.

De reden waarom Moser in 1953 en 1967 en Hennig in 1967 hun slijmerige *Cortinarius* soort met velumvlokken en paarse lamellen *C. tabularis* noemden, is wel te verklaren. Ten eerste heeft Fries het slechts in zijn tweede, verkorte beschrijving over blauw-witachtige ("fugacissime caesio-albidis") plaatjes. Dat is iets heel anders dan de onmiskenbaar violette of blauwe kleur, die de lamellen bij Moser en Hennig hebben. Ten tweede zijn zij misleid door het relaas van Fries over de vlokken op de hoed. Dit is weer iets anders dan in slijm drijvende vlokken aan de hoedrand van levende exemplaren die zij beschrijven. Moser heeft dit blijkbaar in 1978 ook ingezien en zijn vermeende *C. tabularis* een andere naam gegeven, n.l. zeer toepasselijk *Cortinarius viscidulus*. Hiermee zal ieder het van harte eens zijn, maar hoe de *C. tabularis* er uitgezien zal hebben blijft een interessante vraag. En dan hebben de *C. decoloratus* van Fries ook nog.

In de *Monographia* (1863: 30-31) beschrijft Fries drie vormen van *C. decoloratus*, voorkomend in beuken-, berken- en dennenbossen, waarvan die in beukenbossen naar zijn zeggen sterk op *C. tabularis* lijkt. Hoed kleverig, kleikleurig, schijf donkerder en oud rimpelig. Alleen die van berkenbossen heeft

blauw-witachtige lamellen en die van dennenbossen is wat kleiner. In de *Hymenocetes Europaei* (1874: 351) vat hij het bovenstaande samen waarbij de hoed als dun, vlezig, geheel uitgespreid, stomp, kleverig, glad, spoedig droog, met vlokjes bedekt en ongekleurd beschreven wordt. Lamellen eerst witachtig of blauw. En nogmaals hoed kleikleurig en schijf overal donkerder. Eigenlijk is het enige verschil met *C. tabularis*, dat *C. decoloratus* een kleverige hoed en blauwige lamellen heeft. *C. tabularis* op zijn beurt bezit vlokken op de hoed, die door latere auteurs verkeerd geïnterpreteerd zijn.

Het is jammer, dat Fries geen sporenmaten van zijn soorten heeft gegeven en daarbij nog weinig afbeeldingen. Van *C. decoloratus* is in Museum Akademie in Stockholm een plaat aanwezig, slechts op verzoek te bezichtigen.

Het Rijksherbarium leverde mij de publikatie van Henry waarvoor mijn hartelijke dank.

Henry introduceerde een nieuwe soort in 1944 (p. 71-72) en beschreef de hoed als "convexe-plan, bossu, puis légèrement déprimé. Oppervlak droog, rimpelig en "unicolore, ocrée". Lamellen kleikleurig, dan isabel met een geërodeerde snede. Steel met vergankelijke okerachtige velumzônes. Sporen ovoïed, 9-10 x 7-8 μ m. Hij plaatst hem tussen *C. azureus* en *C. tabularis* en verklaart, dat de soort doet denken aan een oude *C. azureus* maar groter is en dat hij er nooit enige lila of blauwe kleuren aan gezien heeft. Henry geeft helaas geen afbeelding van zijn nieuwe soort. Hij noteert ook nog, dat de rimpeligheid gelijk is op die van *Pholiota caperata*, hetgeen de andere auteurs, die hem aangehaald hebben, negeerden. Henry noemde zijn nieuwe soort *Cortinarius rugosus*. Het zal de lezer opgevallen zijn, dat deze soort zeer veel overeenkomst vertoont met *C. tabularis* Fr. Dat zagen Kühner & Romagnesi in 1953 ook al in, gezien hun noot 12.

Trouwens, Moser (1960: 345) schrijft dat hij *Ph. rugosum* niet kent. Dat geeft te denken. Te meer daar hij in zijn werk van 1978 de soort geheel weg laat. Moser handhaaft echter wel de naam *C. tabularis* Fr. maar met een geheel andere beschrijving dan die van 1967, die immers *C. viscidulus* geworden is. De grootste verandering is, dat de hoed nu "völlig trocken" is. Zijn beschrijving doet sterk aan *C. rugosus* denken. Hij laat *C. decoloratus* met bijna dezelfde tekst als in 1967 in zijn boek staan.

Het viel mij trouwens op, dat zowel K. & R. (1953: 283) als Moser (1960: 345) de hoed van *C. rugosus* alleen bij ouderdom als rimpelig beschouwden. De eerlijkheid gebiedt mij te vermelden, dat Henry in het geheel niet over ouderdom heeft gerept. Wilden zij de bewering omtrent die rimpeligheid iets afzwakken? Het blijft wel een zwak kenmerk. Immers, iedere paddestoel zal onder bepaalde omstandigheden rimpelig worden. Fries merkte zelfs op, dat, schrik niet, *C.*

decoloratus, indien oud, rimpelig is.

Als we die rimpelkwestie buiten beschouwing laten -en dat deden K. & R. en Moser ook al min of meer- houden we een prachtige beschrijving van mijn twee vondsten over. Vooral de éénkleurige hoed (Henry gebruikte dezelfde uitdrukking als ik, nl. "unicolore") is frappant.

We zijn nu aan het eind van dit lange verhaal gekomen. Na al deze opvattingen en beschouwingen zullen we een paar konklusies moeten trekken.

1e. De *Cortinarius viscidulus* van Moser is een goede soort, die velen van ons zullen kennen. Het is duidelijk, dat hij nooit de *Cortinarius tabularis* van Fries kan zijn.

2e. *Cortinarius tabularis* Fries en *Cortinarius decoloratus* Fries verschillen zo weinig, dat we ons dienen af te vragen of het gerechtvaardigd is ze gescheiden te houden.

3e. De beschrijving van Fries van *C. tabularis* vertoont genoeg overeenkomst met de beschrijving van Henry van *C. rugosus* om ze als één en dezelfde soort te beschouwen en dan zal de naam *Cortinarius tabularis* Fr. de voorrang hebben.

Ik mag niet besluiten zonder de familie Tjallingii te bedanken voor hun hulp en de zorgvuldigheid waarmee de Latijnse tekst van Fries vertaald is.

Literatuur

- Bataille, F. (1912). Flore monographique des Cortinaires d'Europe. Besançon.
 Bertaux, A. (1966). Les Cortinaires. Paris.
 Fries, E. (1863). Monographia Hymenocetum Sueciae II.
 Fries, E. (1874). Hymenocetes Europaei.
 Hennig, B. (1967). Handbuch für Pilzfreunde IV. Jena.
 Henry, R. (1944). Quelques Espèces rares ou nouvelles de la Flore Française. Cortinaires. Bull. Soc. mycol. Fr. 60: 64-78.
 Kühner, R. & Romagnesi, H. (1953). Flore analytique des Champignons supérieurs. Paris.
 Lange, J.E. (1938). Flora Agaricina Danica. Vol. III. Copenhagen.
 Lange, M. (1964). Paddestoelengids. Amsterdam.
 Moser, M. (1953). Die Blätter- und Bauchpilze. Band II. Jena.
 Moser, M. (1960). Die Gattung Phlegmacium. Bad Heilbrunn.
 Moser, M. (1967). Die Röhrlinge und Blätterpilze. Band II b/2. Stuttgart.
 Moser, M. (1978). Die Röhrlinge und Blätterpilze. Band II b/2.
 Orton, P.D. (1955). Cortinarius I, The Naturalist.
 Orton, P.D. (1958). Cortinarius II, The Naturalist.
 Quélet, M.L. (1872). Les Champignons du Jura et des Vosges. Mém. Soc. Emul. Montbéliard, Sér. II, 5: 45-332.
 Rea, C. (1922). British Basidiomycetae. Cambridge.
 Ricken, A. (1915). Die Blätterpilze. Leipzig.
 Ricken, A. (1920). Vademecum für Pilzkunde.
 Ségué, E. (1936). Code universel des Couleurs. Paris.
 Singer, R. (1962). The Agarics in modern Taxonomy. New York.
 Wünsche, O. (1877). Die Pilze, Leipzig.